

บทที่ 5

วิเคราะห์เปรียบเทียบอุดมการณ์ที่ปรากฏในบทเพลง และการทำหน้าที่นักต่อสู้ลักษณะรูปธรรมของอุดมการณ์ในแต่ละช่วงเวลา

(พ.ศ. 2475 - พ.ศ. 2530)

5.1 อุดมการณ์และสัญลักษณ์รูปธรรมที่ปรากฏในบทเพลงช่วง พ.ศ. 2475 - 2500

ในช่วงระยะ 25 ปี (พ.ศ. 2475 - พ.ศ. 2500) นั้น มีการแต่งเพลงขึ้นมามากมาย เพื่อเผยแพร่ทางสถานีวิทยุกระจายเสียงของกรมโฆษณาการ แสดงสดตามสถานที่ต่าง ๆ แต่งเพื่อประกอบละครเวที ซึ่งเป็นที่นิยมเป็นอย่างมากในช่วงนั้น ตลอดจนเป็นเพลงประกอบภาพยนตร์ที่ได้มีการจัดสร้างและนำเสนอฉายต่อประชาชน โดยการอำนวยการของทางราชการ แต่บทเพลงที่ยึดถือได้ว่ามีเนื้อหาทางการเมืองหรือมีบทบาทในการปลุกจิตสำนึกประชาชนให้มีความจงรักภักดีต่อรัฐและระบอบที่ดำรงอยู่นั้นมีอยู่ประมาณ 124 เพลง (โดยพิจารณาจากเนื้อร้องในบทเพลง และครุฑที่ทางราชการได้ดำเนินการผลิตหรือมีส่วนร่วมในการผลิตและเผยแพร่ต่อประชาชน)

5.1.1 ยุคเปลี่ยนแปลงการปกครอง (พ.ศ. 2475 - พ.ศ. 2482)

บทเพลงที่ได้มีการแต่งขึ้นในช่วงหลัง เปลี่ยนแปลงการปกครอง ที่เรียกว่าเป็นบทเพลงของทางราชการมีจำนวนไม่มากนัก โดยเฉพาะที่ถือได้ว่าเป็นบทเพลงของทางราชการโดยพิจารณาจากการอำนวยการในการผลิตและเผยแพร่ และเป็นเพลงที่มีเนื้อร้องที่เป็นเรื่องราว และถือได้ว่าเป็นบทเพลงมิใช่สร้อยเพลงหรือทำนองดนตรีเฉย ๆ เพลงที่ถือได้ว่าเป็นเพลงเกียรติยศที่ทางราชการจัดประกวดให้มีการแต่งขึ้นเนื่องในวาระเปลี่ยนแปลงการปกครอง มีเพียง 2 เพลงคือ เพลงชาติ (พ.ศ. 2475) และ เพลงวันชาติ (พ.ศ. 2482) โดยที่เพลงชาตินั้นหลวงประดิษฐมนูธรรม ได้มอบหมายให้พระเจนดุริยางค์เป็นผู้ประพันธ์ทำนอง และขุนวิจิตรมาตรา หรือกาญจนาคพันธ์ เป็นผู้ประพันธ์คำร้อง หลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองประมาณ 2 สัปดาห์ (แม้ภายหลังจะมีการจัดประกวดคำร้อง เพลงชาติขึ้นโดยมีคณะกรรมการพิจารณา ก็ยังใช้เนื้อร้องที่ขุนวิจิตร

มาตราประพันธ์ให้)¹ ส่วนเพลงวันชาตินั้นเป็นการจัดประกวดเนื่องจากการฉลองวันที่ 24 มิถุนายน ซึ่งเป็นวันเปลี่ยนแปลงการปกครองและถือเป็นวันชาติของประเทศไทยให้ส่วนราชการและเอกชนส่งเข้าประกวด ผลการประกวดเพลงที่ชนะเลิศเป็นผลงานที่ส่งประกวดในนามกรมศิลปากร² นอกจากนี้ ในงานนี้ยังมีการประกวดร้องเพลงชาติใหม่ให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนชื่อประเทศจากสยามเป็นไทยโดยยังใช้ทำนองของพระเจนดุริยางค์ตามเดิม ผลการประกวดเพลงที่ชนะเลิศเป็นผลงานของหลวงสารานประพันธ์ ส่งประกวดในนามกองทัพบก³ (และเป็นเพลงที่ใช้ร้องกันมาจนถึงปัจจุบันนี้)

ส่วนเพลงอื่น ๆ นั้นเมื่อพิจารณาจากเนื้อหาของบทเพลงพบว่าเป็นการให้ความสำคัญต่อการสร้างอุดมการณ์ชาติให้ปรากฏขึ้นมาในสังคมไทย โดยเน้นการให้ความสำคัญต่อประเทศ ต่อชาติ ในมิติต่าง ๆ กันคือ

- ความหมายของชาติในรูปของเขตแดนของประเทศ หรืออธิปไตยเหนือบูรพาภดินแดนที่ถือว่าเป็นประเทศไทย หรือชาติในความหมายเชิงภูมิศาสตร์กายภาพที่แสดงถึง เขตแดนของความเป็นรัฐประเทศให้ปรากฏในสายตาประชาชน

- ความหมายของชาติในรูปของการมีประวัติศาสตร์ ความเป็นมาของการมีชาติ ความสำคัญและความจงรักภักดีต่อชาติ โดยอาจมีการใช้สัญลักษณ์ร่วมที่แสดงว่าเป็นชนชาติเดียวกัน อยู่ในรัฐเดียวกัน บนผืนแผ่นดินเดียวกัน และได้รับธงชาติไทยด้วยกัน

เหตุที่เป็นเช่นนี้สามารถมองได้ว่าในช่วงหลัง เปลี่ยนแปลงการปกครอง (พ.ศ. 2475 - พ.ศ. 2482) เนื่องจากความเข้าใจต่อระบอบรัฐธรรมนูญของประชาชนในสังคมไทยยังไม่ค่อยมากนัก และสถาบันที่จะมาเป็นศูนย์รวมของความจงรักภักดีของประชาชนแทนสถาบันพระมหากษัตริย์นั้นก็ยังไม่ มี ทางรัฐบาลจึงได้มีการให้ความสำคัญต่อ

¹ครูเงิน (นามแฝง), เพลงไทยตามนัยประวัติ, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์บรรณกิจ 2524), หน้า 2 - 5).

²สัมภาษณ์ สุวัฒน์ วรดิลก, 12 พฤษภาคม 2529.

³ครูเงิน (นามแฝง), เพลงไทยตามนัยประวัติ, หน้า 10 - 19.

การปลูกฝังแนวคิดเรื่องความรักชาติ และสร้างสัญลักษณ์ใหม่ ๆ ขึ้นมาเพื่อแสดงว่า ประเทศไทยได้เข้าสู่ความเป็นอารยะ เท่ากับประเทศอื่น ๆ เช่น ธงชาติ เพลงชาติ และสร้างอนุสาวรีย์ประชาธิปไตย เพื่อเป็นสัญลักษณ์การเปลี่ยนแปลงการปกครองของประเทศ มีการใช้บทเพลงในการรณรงค์เพื่อสร้างค่านิยมทางสังคม ได้แก่ การเรียกร้องให้ประชาชนร่วมกันปกป้องประเทศ รักษาสิทธิอิสระของไทย และให้ความสำคัญต่อการเปลี่ยนแปลงการปกครองมาเป็นระบอบประชาธิปไตย โดยเฉพาะการมีรัฐธรรมนูญ ดังคำกล่าวที่ว่า "...ยี่สิบสี่มิถุนายนมหาศรีสวัสดิ์ ปฐมฤกษ์ของรัฐธรรมนูญของไทย... พวกเราต้องร่วมใจพิทักษ์ไทยใหญ่ย์ อีกรัฐธรรมนูญคู่ประเทศของเรา..."⁴

เนื้อหาหลักหรืออุดมการณ์หลักที่ปรากฏในบทเพลงในช่วงนี้โดยรวมเป็นการสร้างหรือปลูกฝังอุดมการณ์ชาติให้เกิดขึ้นในหมู่ประชาชน การให้คุณค่าดังกล่าวนี้เป็น การให้คุณค่าในเชิงสถาบันทางอุดมการณ์ที่ประชาชนจะพึงยึดถือและ เชื่อมโยงชาติกับวิถีชีวิตของประชาชน ในแง่ของความรู้สึกเป็นเจ้าของ ความภาคภูมิใจ และการพร้อมที่จะปกป้องพลีชีวิตเพื่อประเทศชาติของตน การเชื่อมโยงระหว่างประชาชนกับชาตินั้น เป็นการเชื่อมโยงโดยเริ่มจากการให้ความสำคัญต่อการมีชาติ การมีประวัติศาสตร์ของชาติและการเป็นประเทศที่มีเอกราชมาโดยตลอดก่อนแล้วจึงมาถึงการเน้นให้ประชาชนมีความภาคภูมิใจในชาติ และไปสู่การร่วมมือร่วมใจกันปกป้องเอกราชของประเทศชาติในที่สุด การร่วมมือร่วมใจกันนั้นถึงระดับที่เรียกว่า "...ถ้าสิ้นชาติสิ้นแผ่นดินก็สิ้นคิด เรามายอมเสียชีวิตดีกว่าอยู่..."⁵

การกล่าวถึงรัฐและระบอบประชาธิปไตยในบทเพลงของทางราชการนั้น จะให้ความสำคัญต่อเอกราช สิทธิ เสรีภาพ และรัฐธรรมนูญซึ่งถือว่าเป็นสัญลักษณ์ของการ "...เริ่มระบอบแบบอารยะประชาธิปไตย เพื่อราษฎรไทยได้สิทธิเสรี..."⁶ แต่เนื่องจากการอธิบายสิ่งเหล่านี้ซึ่งเป็นแนวคิดเชิงนามธรรมให้เป็นรูปธรรมที่ชัดเจนต่อประชาชนนั้น ทำให้เพลงที่กล่าวถึงระบอบประชาธิปไตยในช่วงนี้มีเพียงเพลงเดียว (แม้

⁴ เพลงวันชาติ, ไม่ทราบผู้ประพันธ์, พ.ศ. 2482.

⁵ เพลงถิ่นไทย, คำร้อง - ทานอง หลวงวิจิตรวาทการ, พ.ศ. 2481.

⁶ เพลงวันชาติ, พ.ศ. 2482.

หลังกรณีกบฏบวรเดชจะมีการกล่าวถึง การพิทักษ์รัฐธรรมนูญ แต่ก็ไม่ได้มีการรณรงค์อย่าง เป็นทางการต่อประชาชนมากเท่าที่ควร และไม่ได้มีการแต่ง เพลงประเภทนี้ออกมา ประกอบกับมีการ เปลี่ยนคณะรัฐบาลหลายชุดซึ่งบางครั้งก็ไม่ได้ได้รับความสนใจจากผู้ที่ จะมาอธิบายหรือสร้างความเข้าใจต่อประชาชนในเรื่องบทบาทของรัฐ ความสำคัญของ รัฐธรรมนูญและความเข้าใจต่อระบอบประชาธิปไตยที่แท้จริง บทเพลงดังกล่าวนั้นจะมีการ พุดถึงรัฐในแง่ของการ เชิดชูความเป็นเอกราชและมีศักดิ์ศรีของรัฐบาล แต่ส่วนใหญ่มักจะ พุดถึงระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตยในความหมายของการมีรัฐธรรมนูญ การมี เสรีภาพและสิทธิอิสระต่าง ๆ แต่ไม่ได้มีการสร้างความเข้าใจจนประเด็นดังกล่าวไปให้ มากกว่านั้น

กล่าวโดยรวมแล้ว ยุคนี้เป็นการสร้างอุดมการณ์ชาติขึ้นมาให้ประชาชน ได้ยึดถือแทนอุดมการณ์พระมหากษัตริย์ การแต่ง เพลงชาติและการเปลี่ยนจากการใช้ธง มหาราช (ธงช้าง) มาเป็นธงชาติหรือธงไตรรงค์นั้น เป็นการล้มหรือลดความสำคัญของ อุดมการณ์เก่าลงไป และสถาปนาอุดมการณ์ใหม่ขึ้นมาแทนที่เพื่อสอดคล้องกับระบอบการปกครองที่ สถาปนาขึ้นมาใหม่ การสร้าง เอกภาพหรือศูนย์รวมทางความคิดของคนไทยนั้นกระทำโดย การใช้ "ชาติ" เป็นแกนกลาง ซึ่งจะได้ชัดจากบทละครอิงประวัติศาสตร์ของหลวง วิจิตรวาทการซึ่งแต่งขึ้นและแสดง เผยแพร่ต่อประชาชนในช่วงนี้ (มีเพลงประกอบละคร หลายเพลงที่ทางราชการนำมาเผยแพร่ต่อประชาชน เช่น เพลงเลือดสุพรรณ เพลงตื่น เกิดชาวไทย เพลงแหลมทอง เพลงรักชาติ และเพลงสยามานุสสติ เป็นต้น) บทละคร และบทเพลงดังกล่าวเน้นเรื่องความรักภักดีต่อชาติเป็นประการสำคัญ รวมไปถึงฐานะ และบทบาทของสถาบันพระมหากษัตริย์ที่ปรากฏในละคร เรื่องพระเจ้ากรุงธน(พ.ศ. 2480) ก็จะเป็นการกล่าวถึงบทบาทขององค์พระมหากษัตริย์บางพระองค์ในอดีตที่มีบทบาทในการ ปกป้องประเทศชาติเอาไว้มากกว่าในฐานะที่เป็นบุคคลในสถาบันพระมหากษัตริย์ เช่น การ กล่าวถึงสมเด็จพระนเรศวรมหาราช สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี ที่ปรากฏในบทเพลง เป็นการกล่าวถึงในฐานะ เป็นวีรชนหรือ เป็นผู้นำที่ทำการปกป้องแผ่นดินไทยซึ่งเป็นการรองรับอุดมการณ์แบบชาตินิยม หรืออยู่ภายใต้การให้ความสำคัญต่อสถาบันชาติมากกว่าสถาบัน พระมหากษัตริย์ เช่น คำกล่าวที่ว่า "...ครั้งโบราณแพ้วมาเป็นข้าเขา พระนเรศวรทรงกู้

ได้ ไล่ศัตรูไปให้พื้นแผ่นดินไทย ศรีอยุธยาไม่สิ้นคนดี..."⁷ หรือ "อยุธยาอับปาง
ผู้คนล้มตาย ถูกทำลายทุกทาง เจ็ดตากมากู้ เช็ดชูชาติไว้... ปราบก๊กน้อยใหญ่ ชับไล่
ศัตรู เกียรติไทยเชิดชู เพราะเจ้ากรุงธนบุรี..."⁸ นั้น เป็นการสร้างคุณค่าทางสังคม
ในเรื่องความรักภักดีต่อชาติ โดยถือว่าเป็นชีวิตจิตใจของประชาชนไม่สามารถแยกจาก
กันได้ ความรักภักดีที่ประชาชนจะมีต่อประเทศชาตินั้นเป็นความรักอย่างเดียวกับ
ร่างกายที่รักชีวิตของตน ไม่ใช่ความรักภักดีในฐานะ เป็นไพร่ฟ้าหรืออยู่ภายใต้อาญาบารมิ
เช่นแต่ก่อน ดังนั้นความเสียสละที่ประชาชนจะมีต่อชาตินั้นจึงเป็นความเสียสละที่ไม่เกิน
เลย ดังที่ได้มีการกล่าวถึงประเด็นนี้เอาไว้ในบทเพลงว่า

"...ชาติประเทศเหมือนชีวา	ราชบุรีประชาเหมือนร่างกาย
ถ้าแม้ว่าชีพมลาย	ร่างกายก็เป็นบัญญัติ
เสียกายเสียชนม์	ยอมทนเสียได้
เสียชาติประเทศไทย	อย่ายอมมาให้เสียเลย ⁹

5.1.2 ยุคการสร้างชาติ (พ.ศ. 2483 - พ.ศ. 2487)

ในช่วงระยะเวลา 5 ปี (หากจะนับรวมระยะเวลาตั้งแต่ จอมพล ป.
พิบูลสงคราม ขึ้นมาบริหารประเทศในปี พ.ศ. 2481 เป็นต้นมา ก็จะเป็นระยะเวลา 7
ปี) นับเป็นช่วงที่ได้มีการเปลี่ยนค่านิยมทางสังคม และหล่อหลอมอุดมการณ์ชาตินิยมมาให้เกิด
ขึ้นในหมู่ประชาชนมากที่สุดเท่าที่เคยมีมา โดยเฉพาะในเรื่องของการรณรงค์และการใช้
สื่อต่าง ๆ เพื่อสร้างอุดมการณ์ทางการเมือง ในหมู่ประชาชนที่อาจจะเรียกได้ว่าสูงสุดใน
ประวัติศาสตร์การเมืองไทย มีการรณรงค์เรื่องการสร้างชาติเพื่อนำไทยไปสู่ความเป็น

⁷ เพลงกรุงศรีอยุธยา, คำร้อง - ท้าทอง หลวงวิจิตรวาทการ, พ.ศ.
2480.

⁸ เพลงกรุงธน, คำร้อง - ท้าทอง หลวงวิจิตรวาทการ, พ.ศ. 2480.

⁹ เพลงวันชาติ, พ.ศ. 2482.

มหาอำนาจ มีการปฏิวัติวัฒนธรรมต่าง ๆ ของประชาชนให้เท่าเทียมกับอารยะประเทศ เช่น การเลิกกินหมาก การสวมหมวก การยกเลิกบรรดาศักดิ์ เป็นต้น เฉพาะอย่างยิ่งในช่วงสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 เป็นการสร้างความคิดเรื่องชาตินิยมที่เน้นการเชื่อผู้นำ คือ จอมพล ป.พิบูลสงคราม ซึ่งเป็นนายกรัฐมนตรีอยู่ในขณะนั้นเป็นศูนย์รวมในการยึดถือของประชาชนมากกว่าสถาบันพระมหากษัตริย์ โดยให้เหตุผลว่า "...ชาติก็ยังไม่มีตัวตน ศาสนาก็ไม่มีทำให้คนเลื่อมใสถ้อยคำมัน พระมหากษัตริย์ก็ยังไม่เด็ก เห็นแต่รูป... เวลาบ้านเมืองคับขันจะเอาอะไรเป็นเครื่องมือยึดมาได้ ผมจึงให้ตามนายกรัฐมนตรี..."¹⁰ จะพบว่าในช่วงนี้ไม่มีการแต่ง เพลง เกี่ยวกับสถาบันพระมหากษัตริย์เลย

การสร้างอุดมการณ์ชาติให้เป็นแกนกลางหลัก ในความรู้สึกนึกคิดของประชาชนนั้น เป็นการดำเนินการในลักษณะที่เราอาจจะเรียกได้ว่าเป็นการตอกย้ำและผลิตซ้ำแล้วซ้ำเล่า เพื่อบรรลุผลในการสร้างอุดมการณ์ดังกล่าวและในกระบวนการถ่ายทอดอุดมการณ์ชาตินิยมต่อประชาชนนี้มีการผลิตหรือสร้างสื่อขึ้นมา เพื่ออธิบายอุดมการณ์ชาตินิยมที่เป็นรูปธรรมหรือเป็นสิ่งที่เกี่ยวข้องกับชีวิตประจำวันของประชาชน ประชาชนสามารถเข้าใจและรู้สึกร่วมได้โดยผ่านสื่อศิลปะ เช่น ความเข้าใจต่อประวัติศาสตร์ชาติไทยแบบชาตินิยมที่ถูกเสนอผ่านบทละครอิงประวัติศาสตร์ เรื่องต่าง ๆ ของหลวงวิจิตรวาทการ, รูปแบบของการแสดงความจงรักภักดีต่อชาติที่ถูกเสนอในบทเพลงปลุกใจ เป็นต้น และมีการนำเนื้อหาหรือคำอธิบายที่เป็นรูปธรรมหรือสื่อศิลปะดังกล่าวนี้ไปเผยแพร่ด้วยการแสดงตามเวทีต่าง ๆ เปิดเผยแพร่ออกอากาศทางสถานีวิทยุกระจายเสียง และจัดกิจกรรมประกอบเพลง เช่น การรำวง สีลาค เป็นต้น

จากจำนวนเพลง 32 เพลงที่ถือได้ว่าเป็นเพลงของทางราชการและกล่าวถึงอุดมการณ์ชาตินั้นจะใช้สัญลักษณ์รูปธรรมของสถาบันชาติมาเป็นศูนย์รวมจิตใจของประชาชนโดยเนื้อหาของบทเพลงดังกล่าวจะประกอบไปด้วย

1. การใช้ประวัติศาสตร์ชาติไทย ในเรื่องของถิ่นกำเนิดของชนเผ่าไทย โดยเฉพาะการอพยพมาจากเทือกเขาอัลไตมาสู่แหลมทอง เป็นแกนเรื่อง เพื่อที่จะ

¹⁰สำนักนายกรัฐมนตรี กองเลขาธิการคณะรัฐมนตรี, รายงานการประชุมคณะรัฐมนตรี 20/2485 (25 กันยายน พ.ศ. 2485) : 2.

สร้างความรู้สึกภาคภูมิใจในประวัติความเป็นมาของชาติไทย และสำนึกในการต่อสู้ของบรรพบุรุษเพื่อรักษาความเป็นไทยไว้ รวมไปถึงความเจริญและความยิ่งใหญ่ของชาติไทยในอดีต

2. การกล่าวถึงอาณาเขตของประเทศไทยในอดีตและความคิดในเรื่องการรวมเผ่าไทยเพื่อสร้างความสามัคคีที่เกิดขึ้นภายในชาติ สร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในหมู่ประชาชน

3. บทบาทและความเก่งกล้าของบรรพบุรุษไทย ทั้งผู้นำและราษฎรที่ร่วมกันปกป้องชาติไทย กู้เอกราชกลับคืนมาให้แก่ประเทศชาติเพื่อไว้ประชาชนเอาเยี่ยงอย่างวีรบุรุษทั้งหลายที่ยอมสละ เลือดเนื้อและชีวิตเพื่อบ้านเมือง

4. การสร้างรูปแบบการแสดงออกถึงความจงรักภักดีต่อชาติไทยในหมู่ประชาชน ด้วยการสำนึกในภาระหน้าที่ที่มีต่อชาติ มีความสามัคคีกันในหมู่ชนในชาติ เตรียมพร้อมเพื่อบ้านเมืองแม้ในยามสงบ และเสียสละแม้ชีวิตเพื่อประเทศชาติ โดยการแสดงออกเหล่านี้เสนอผ่านตัวละครต่าง ๆ ทั้งในบทละครปลุกใจและในบทเพลงที่เผยแพร่ต่อประชาชน

ส่วนบทเพลงอื่น ๆ ที่กล่าวถึงการรณรงค์ในเรื่องต่าง ๆ ที่ทางราชการเสนอต่อประชาชน เช่น การสามหมวก การเลี้ยงสัตว์ การปลูกฝ้าย การสร้างชาติ และการมีวัฒนธรรมของประชาชนในเรื่อง การมีระเบียบ การปฏิบัติต่อสตรีนั้น จะกล่าวถึงการเรียกร้องให้ประชาชนร่วมรณรงค์ในประเด็นดังกล่าวด้วยการให้เหตุผลเรื่องการพร้อมใจกันสร้างชาติ ร่วมกันสมานฉันท์สร้างไทย แสดงถึงความรักชาติ ความพร้อมเพรียงของประชาชนสามารถดำเนินการได้ด้วยการเข้าร่วมการรณรงค์ดังกล่าวโดยถือเป็นการ "...สนองเค้า ท่านผู้นำ กล่าวค'ชวน.." ¹¹ หรือเป็นไปเพื่อให้ "...วัฒนธรรม'ชาติเกิดลายสัง เสริมชาติไทยให้ไทยรุ่งเรือง.." ¹²

¹¹ เพลงสามหมวก, ไม่ทราบผู้ประพันธ์, เผยแพร่ในช่วง พ.ศ. 2484 - พ.ศ. 2488.

¹² เพลงวัฒนธรรม, ไม่ทราบผู้ประพันธ์, เผยแพร่ในช่วง พ.ศ. 2481 - พ.ศ. 2487.

หากจะกล่าวโดยรวมแล้วพบว่าบทเพลงของทางราชการที่แต่งขึ้นในช่วงนี้เกือบทั้งหมดเป็นการเสนออุดมการณ์ชาตินิยม และสร้างคุณค่าทางสังคมในเรื่องการสร้างชาติลงไปในหมู่ประชาชน การเผยแพร่อุดมการณ์ชาตินิยมที่เสนอผ่านบทเพลงนั้นเป็นไปโดยการนำใช้กลไกสื่อสารมวลชนที่สำคัญคือ วิทยุกระจายเสียง เป็นสิ่งเร้าความรู้สึกประชาชนที่ฟัง และการมีกิจกรรมประกอบภายหลัง เช่น การรำวง เป็นต้น การเรียกร้องต่อประชาชนให้แสดงออกถึงการยอมรับสถาบันชาติและแสดงความจงรักภักดีต่อชาติที่ปรากฏในบทเพลงนั้นเป็นการเรียกร้องโดยผ่านรูปธรรมของการสามัคคี การปฏิบัติตามที่มีภาระรับผิดชอบ และการขมยอมเสียสละทรัพย์ เสียสละร่างกายและสละชีวิตเพื่อประเทศชาติ โดยเฉพาะในประเด็นเรื่องสละชีพเพื่อชาตินั้นได้รับการเน้นในช่วงที่มีเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ ในเรื่องสงครามระหว่างไทยกับฝรั่งเศส กรณีดินแดนฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงหรือดินแดนล้านช้าง ซึ่งไทยมีการเรียกร้องดินแดนคืน เพลงที่แต่งในช่วงนี้ เช่น ข้ามโงงไปบูรพา ไปสมรภูมิ และแนวหลัง เป็นต้น ต่างก็กล่าวถึงในประเด็นเดียวกันคือ เขตแดนเหล่านี้เป็นของไทยถูกเขายื้อแย่งไป และไทยต้องร่วมมือกันสามัคคีไปต่อสู้กับศัตรู แม้จะเป็นราษฎรพลเรือนก็พร้อมที่จะปกป้องและรักษาเกียรติภูมิของประเทศชาติ

เราอาจสรุปได้ว่าแกนหลักของความคิดหรืออุดมการณ์ที่ปรากฏในเพลงในช่วงนี้ เป็นความคิดชาตินิยมที่เริ่มจากให้ประชาชนมีความภาคภูมิใจในชาติ ดังคำกล่าวที่ว่า "...ทุก ๆ เช้าเราต้องไทยใจจงปรีดา ว่าไทยอยู่มาด้วยความผาสุกถาวรสดศรี..."¹³ และสิ่งที่ประชาชนพึงกระทำต่อประเทศชาติเพื่อแสดงถึงความจงรักภักดีคือ "ร่วมมือ ร่วมใจ พี่น้องชาวไทยรักใคร่ปรองดอง ...ทุกคนต้องช่วยปรับปรุง..."¹⁴ และในยามที่มีสถานการณ์หรือในช่วงมีศึกสงคราม เช่น กรณีสงครามไทย - ฝรั่งเศส ก็จะมีการช่วยกันสละชีพเพื่อประเทศชาติ และทั้งหมดนี้จะอยู่ภายใต้ความคิดรวบยอดที่ว่า "...รักษาไว้ให้มั่นคง เทิดอังไครรงค์ให้เด่นไกล ชาติเชื้อเรายังใหญ่ชาติไทยบ้านเกิดเมืองนอน..."¹⁵

13 เพลงบ้านเกิดเมืองนอน, ไม้ทราบผู้ประพันธ์, พ.ศ. 2484.

14 เพลงสร้างไทย, ไม้ทราบผู้ประพันธ์, เผยแพร่ใน พ.ศ. 2481 - พ.ศ. 2487.

15 เพลงบ้านเกิดเมืองนอน, พ.ศ. 2484.

5.1.3 การรื้อฟื้นอุดมการณ์ชาตินิยม (พ.ศ. 2490 - 2500)

การขึ้นมาบริหารประเทศเป็นครั้งที่ 2 ของจอมพล ป. พิบูลสงคราม และคณะ ยังคงเน้นการให้ความสำคัญต่อการปลุกปั้น "รักชาติ" เอาไว้ในหัวใจประชาชน แต่การสร้างอุดมการณ์ชาติในช่วงนี้เป็นการใช้อุดมการณ์ชาติหรือความคิดชาตินิยมเพื่อความมั่นคงของประเทศ ต่อสู้กับศัตรูที่มาคุกคามจากภายนอกประเทศ (ใช้กระแสการต่อต้านคอมมิวนิสต์เป็นประเด็นในการสร้างความสามัคคีของคนในชาติ)

แกนหรือประเด็นหลักที่รัฐใช้ในการสร้างอุดมการณ์ชาตินิยมขึ้นมาอีกครั้งนั้น นอกเหนือจากการกำหนดภาพศัตรูร่วมที่ประชาชนในชาติจะต้องสามัคคีกันต่อสู้ (ภัยคอมมิวนิสต์) แล้วยังคงใช้ประวัติศาสตร์ชาติไทยแบบชาตินิยมมาเป็นประเด็นปลุกเร้าความรู้สึกของประชาชน โดยเสนอผ่านบทละครปลุกใจของหลวงวิจิตรวาทการ อันได้แก่ละครอนุภาพแห่งความเสียสละ อนุภาพพ่อนุรรมคำแหง และอนุภาพแห่งความรัก ซึ่งเน้นการแสดงออกซึ่งความจงรักภักดีต่อชาติด้วยการต่อสู้ศัตรูที่มารุกรานของบรรพบุรุษไทยในอดีต จากละครดังกล่าวนำมาสู่การเผยแพร่เพลงที่มีเนื้อหาปลุกเร้าจิตใจของประชาชนซึ่งมีทั้ง เพลงที่นำมาจากละครและ เพลงที่ประพันธ์ขึ้นมาใหม่ เช่น เพลงต้นตระกูลไทย นำมาจากละครอนุภาพพ่อนุรรมคำแหง เพลงไทยสามัคคีนำมาจากละครอนุภาพแห่งความรัก เพลงไทยรวมกำลัง และ เพลงปลุกไทยเป็นการประพันธ์ขึ้นมาใหม่ เป็นต้น

เนื้อหาของบทเพลงส่วนใหญ่จะ เป็นการให้ความสำคัญต่อความจงรักภักดีต่อชาติด้วยการต่อสู้ศัตรูที่มารุกรานประเทศชาติ โดยยกตัวอย่างจากวีรกรรมของบรรพบุรุษไทยในอดีต เช่น คำกล่าวที่ว่า "ต้นตระกูลไทย ใจท่านเหี้ยมหาญ รักชาติดินแดนไทย ไว้หัวลูกหลาน สู้จนสูญเสียมะเข็ชีวิตของท่าน เพื่อถนอมบ้านเมืองไว้ให้เรา..."¹⁶ ดังนั้น บทบาทภาระหน้าที่ของประชาชนชาวไทยที่พึงกระทำต่อชาติก็คือ การร่วมมือร่วมใจกัน มีความสามัคคีกันเพื่อความเป็นปึกแผ่นของชนในชาติและการต่อสู้ชนะศัตรูที่อาจจะมารุกรานจากภายนอกประเทศ ดังคำกล่าวที่ว่า "...ไทยรวมกำลังตั้งมั่น จะสา-

¹⁶ เพลงต้นตระกูลไทย, คำร้อง - ทานอง หลวงวิจิตรวาทการ, พ.ศ.

มารักป้องกันชนชั้นแข็ง ถึงแม้ว่าศัตรูผู้มีแรง มายุทธ์แย่งก็จะหลายไป.."17 และแม้ในยามสงบไม่มีศึกสงครามประชาชนจะต้องมีการเตรียมพร้อมอยู่เสมอโดยจะต้องระลึกเอาไว้ว่า

"..แม้หวังตั้งสงบ จงเตรียมรบให้พร้อมสรรพ ศัตรูกล้ามาประจัญ อาจจักสู้รบปูลาย.."18

เนื่องจากกองทัพหรือกองกำลังทางทหาร เป็นส่วนที่หน้าหน้าที่ปกป้องประเทศชาติด้วยการต่อสู้ขับไล่ศัตรูที่มารุกราน และสู้รบกับประเทศชาติได้หากเกิดศึกสงครามขึ้นมา และประวัติศาสตร์ชาติที่ประชาชนได้รับการเผยแพร่ทางราชการเป็นประวัติศาสตร์แบบชาตินิยม การให้ความสำคัญต่อบทบาทของทหารในด้านของการปกป้องประเทศชาติจึงปรากฏค่อนข้างมาก โดยเฉพาะในประเด็นเรื่องการปฏิบัติหน้าที่ต่อศัตรูของทหารหาญในสมรภูมิ (โดยไม่ได้มีการระบุหรือให้ความสำคัญต่อผู้นำทางทหาร แต่เน้นที่การปกป้องอธิปไตย พร้อมทั้งจะเสียสละชีพเพื่อชาติ เป็นสำคัญ) ประกอบกับในช่วงนี้เริ่มมีการจัดตั้งกองกำลังทางทหารขึ้นมาเป็นเหล่าทัพต่าง ๆ ทำให้มีการแต่งประจำเหล่าทัพต่าง ๆ ขึ้นมา เช่น มาร์ชกองทัพบก มาร์ชราชนาวี และกองเรือยุทธการ เนื้อหาของบทเพลงดังกล่าวก็ยังคง เน้นภารกิจในการปกป้องประเทศชาติเป็นสำคัญ

แม้ว่าการขึ้นมาบริหารประเทศอีกครั้งของจอมพล ป. พิบูลสงครามในยุคลที่ 2 จะมาจากกรณีสวรรคต ร. 8 (ที่คณะรัฐประหาร พ.ศ. 2490 ใช้เป็นเหตุผลในการรัฐประหารเปลี่ยนระบอบการปกครอง) แต่ตลอดช่วงระยะเวลา 10 ปี หลัง พ.ศ. 2490 การให้ความสำคัญต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ก็ไม่มากถึงขนาดที่สามารถเรียกได้ว่าเป็นอุดมการณ์หลักของประเทศ เมื่อเทียบกับความคิดชาตินิยมที่ทางราชการได้มีการเสนอต่อประชาชน บทเพลงที่กล่าวถึงสถาบันพระมหากษัตริย์ในช่วงนี้แม้จะมีจำนวนเพิ่มขึ้น แต่ก็เป็นการกล่าวถึงเนื่องในวาระสำคัญของพระราชวงศ์ในสถาบัน เช่น ครบรอบอภิเษก ครบรอบวันประสูติ เป็นต้น เนื้อหาของ เพลงส่วนใหญ่เป็นเพลงที่กล่าวถวายพระพร

17 เพลงไทยรวมกำลัง, ไม่ทราบผู้ประพันธ์, พ.ศ. 2490.

18 เพลงปลุกไทย, ไม่ทราบผู้ประพันธ์, เผยแพร่ในช่วง พ.ศ. 2495 - พ.ศ.

เทิดทูนบุพเพชาบารมีและ เจริญพร เกียรติของสถาบันพระมหากษัตริย์ โดยเฉพาะมากกว่าจะมี การเชื่อมโยงกับประเทศชาติหรือ การพัฒนาอารยธรรมของชาติ และประชาชนชาวไทย แต่อย่างใด เช่น การกล่าวถวายพระพรว่า "...สรวมศรี สรวมเดชพระรัตนไตร บรรดาเหล่าพระเจริญเกษมศาสน์ เจริญฉัตร นบปฏลยั้งยืนนาน ทรงสราญนรินทร์ เทอญ..."¹⁹ การแสดงความชื่นชมต่อราชสกุลในสถาบันว่า "...ไทยอาทรเหมือนพรหม เสกพรวัฒนา สุดาเหนือเหล่าพิไล สิริธรทุกกาล สุขุมาลัยละไม ชาติไทยขึ้นถักย ไซย..."²⁰

กล่าวโดยสรุป เมื่อพิจารณาจากบทเพลงของทางราชการที่แต่งขึ้นใน ช่วง พ.ศ. 2490 - พ.ศ. 2500 จะพบว่าเนื้อหาของบทเพลงในช่วงนี้จะให้ความสำคัญ ต่ออุดมการณ์ชาตินิยมมากกว่าอุดมการณ์พระมหากษัตริย์ โดยการให้ความสำคัญต่ออุดมการณ์ ชาตินิยมนั้น เป็นการดึงเอาอุดมการณ์ชาตินิยมกลับมาเสนอต่อประชาชนเพื่อเป็นเครื่องมือ ในการสร้างความสามัคคีของคนในชาติ และใช้ประเด็นเรื่องต่อสู้กับศัตรูภายนอกที่จะมา รุกราน เป็นเงื่อนไขในการเรียกร้องให้ประชาชนสามัคคีกัน การเชื่อมโยงระหว่างชาติ กับประชาชนเป็นเรื่องของการเรียกร้องความจงรักภักดีต่อชาติให้เกิดขึ้นในหมู่ประชาชน โดยยกตัวอย่างหรือเปรียบเทียบกับประชาชนในประวัติศาสตร์ที่สละชีพเพื่อชาติ รูปแบบหรือ พฤติกรรมของประชาชนที่แสดงออกถึงความจงรักภักดีก็คือ การมีความสามัคคีของคนในชาติ และเตรียมพร้อมในการต่อสู้กับศัตรูภายนอกประเทศเป็นสำคัญ

กล่าวโดยสรุป ความหมายหรือการให้คำอธิบายตลอดจนการ ใช้สัญลักษณ์รูปธรรมที่ประชาชนสามารถเข้าใจได้ที่ปรากฏในบทเพลงช่วง พ.ศ. 2475 - พ.ศ. 2500 เราอาจแบ่งได้ดังนี้

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

19 เพลงเฉลิมพระเกียรติในหลวง, ไม่ทราบผู้ประพันธ์, เผยแพร่ในช่วง พ.ศ. 2490 - พ.ศ. 2495.

20 เพลงสิริธร, ไม่ทราบผู้ประพันธ์, พ.ศ. 2498.

1. การให้ความหมายหรือนัยการอธิบายต่อสถาบันทางสังคมในช่วง
นั้น ซึ่งได้แก่

- 1) แนวคิดเรื่องชาติและการอธิบายความหมายและความ
สำคัญของสถาบันชาติให้ประชาชนได้รับรู้
- 2) วัฒนธรรมและค่านิยมทางสังคมในช่วงเวลาดังกล่าว
เช่น การสร้างชาติ ความสามัคคี
- 3) การกระทำที่หรือบทบาทของประชาชนที่จะแสดงออกถึง
ความจงรักภักดีต่อสถาบันชาติ เช่น สละชีพเพื่อชาติ ร่วมใจกันพัฒนาประเทศ

2. การให้ความสำคัญและบทบาทของสถาบันทางการเมืองในช่วง
นั้น ซึ่งได้แก่

1) การอธิบายเรื่องรัฐและระบอบการปกครองที่เป็นอยู่ใน
ขณะนั้นให้ประชาชนเห็นความสำคัญ ซึ่งส่วนใหญ่เป็นการกล่าวถึงระบอบประชาธิปไตยแต่
เป็นไปในเชิงนามธรรมมากกว่ารูปธรรม

2) บทบาทและการปฏิบัติหน้าที่ของรัฐบาลที่เป็นอยู่เพื่อ
ค้ำจุนระบอบการเมืองดังกล่าวและรองรับประโยชน์สุขของราษฎร ซึ่งมีมากในช่วงก่อน
สงครามโลกครั้งที่ 2 ซึ่งกล่าวถึงผู้นำในเชิงบุคคลมากกว่าเป็นคณะรัฐบาล

3. กลไกและการทำหน้าที่ของกลไกรัฐเพื่อค้ำจุนระบบและสถาบัน
ทางสังคมที่เป็นอยู่ในขณะนั้น และเรียกร้องให้ประชาชนเสียสละเพื่อชาติหรือเห็นความ
สำคัญของผู้ที่เสียสละ เช่น

1) บทบาทของกองทัพหรือกลไกทางทหารที่ทำหน้าที่หน้าปกป้อง
ประเทศชาติและสถาบันทางสังคมอื่น ๆ ซึ่งเป็นการเสียสละเพื่อประเทศชาติ

2) บทบาทและการปฏิบัติภารกิจของผู้นำทั้งในอดีตและปัจจุบัน
ที่มีผลต่อการค้ำจุนประเทศชาติได้อยู่มาได้จนถึงขณะนี้ ควรที่ประชาชนควรจะเอาเป็นเยี่ยง
อย่าง

5.1.4 สรุปการสร้างอุดมการณ์ชาตินิยมและการใช้สัญลักษณ์รูปธรรมที่ปรากฏ

ในบทเพลงของทางราชการ พ.ศ. 2475 - 2500

จากบทเพลงจำนวน 124 เพลงนั้นอาจจะเรียกได้ว่าทุกเพลงได้มีการ
กล่าวถึงความเป็นชาติหรือความสำคัญของประเทศชาติในมิติต่าง ๆ (ดูตาราง 1, 2, 3

เปรียบเทียบ) กล่าวคือ

1. ความหมายของชาติในรูปของ เขตแดนของประเทศ หรืออธิปไตย
เหนือบูรณภาพ ดินแดนที่ถือว่าเป็นประเทศไทย หรือชาติในความหมายเชิง
ภูมิศาสตร์กายภาพที่แสดงถึง เขตแดนของความเป็นรัฐประเทศให้ปรากฏในสายตาประชาชน
นั้น มีอยู่ประมาณ 27 เพลง โดยอธิบายถึงที่ตั้งของประเทศไทยว่า "...ไทยสยามอยู่
แม่น้ำเจ้าพระยา และบึงวังมณีนานนท์..."²¹ โดยที่กล่าวจะได้สถาปนาประเทศไทย
ขึ้นมาได้นั้นไทยเราต้องต่อสู้กับเจ้าของถิ่นเดิมหลังจากได้อพยพลงมาจากใต้จนมาถึงดินแดน
สุวรรณภูมิและตั้งประเทศขึ้นมาจนได้²² และเมื่อสู้รบจนสามารถตั้งประเทศขึ้นมาได้แล้ว
การรักษชาติไทยหรือรักษาอาณาเขตของประเทศไทยวันนั้นเป็นสิ่งสำคัญยิ่ง ดังคำที่
ว่า "...แผ่นดินของเราใครแบ่งแย่งเอา เราต้องสู้มัน..."²³ และสภาพของความอุดม
สมบูรณ์บนผืนแผ่นดินไทย จนได้ชื่อว่าเป็น "...แผ่นดินทองของไทย เนื่องไปด้วยทรัพย์สิน
นานาปลาในหนองทองานดิน..."²⁴ นั้น ท้าให้ยังต้องช่วยกันปกป้องประเทศชาติให้เป็น
อิสระไม่ให้ใครมารุกราน

21 เพลงแหลมทอง, คำร้อง - ทานอง หลวงวิจิตรวาทการ จากละคร
ศึกกลาง, พ.ศ. 2480.

22 แนวคิดเรื่องถิ่นเดิมของไทยอยู่แถบเทือกเขาอัลไตทางตอนใต้ของประเทศจีน
นั้น เป็นการอธิบายประวัติศาสตร์แบบชาตินิยมที่ได้มีการสอนเผยแพร่แก่นักเรียนตาม
โรงเรียนต่าง ๆ และได้มีการสร้างละครอิงประวัติศาสตร์ขึ้นมาโดยยืนอยู่บนฐานคิดเรื่อง
ประวัติศาสตร์การต่อสู้ของบรรพบุรุษเพื่อให้มีประเทศชาติขึ้นมาโดยหลวงวิจิตรวาทการเป็น
ผู้เป็นคนสำคัญที่สุด.

23 เพลงสู่มิตร, คำร้อง - ทานอง หลวงวิจิตรวาทการ, พ.ศ. 2481.

24 เพลงแผ่นดินทอง, คำร้อง แก้ว อัจฉริยะกุล, ทานอง เอื้อ สุนทรสนาน,
พ.ศ. 2496.

2. ความหมายของชาติในรูปของการมีประวัติศาสตร์ ความเป็นมาของการมีชาติ ความสำคัญและความจงรักภักดีต่อชาติ โดยอาจมีการใช้สัญลักษณ์ร่วมที่แสดงว่าเป็นชนชาติเดียวกัน อยู่ในรัฐเดียวกัน บนผืนแผ่นดินเดียวกัน และได้รับธงชาติไทยด้วยกัน ซึ่งบทเพลงที่กล่าวถึงประเด็นเหล่านี้มีอยู่ประมาณ 57 เพลง โดยกล่าวถึงความสำคัญของชาติว่า หากไม่มีชาติก็เหมือนไม่มีสกุล ไม่มีที่นา และไม่มีค่านิยมทางสังคม ฯลฯ ดังเพลงที่ว่า "...หากสยามพินาศลง ไทยอยู่ได้ก็ว่า เราก็เหมือนมอดม้าย หมดสิ้นสกุลไทย..."²⁵ ดังนั้นจึงต้องมีความจงรักภักดีต่อชาติด้วยการ "...รักษาไว้ให้มั่นคง เทิดอวดตรงค้ำให้เด่นไกล ชาติเชื้อเรายังใหญ่ ชาติไทยบ้านเกิดเมืองนอน..."²⁶

3. ลักษณะการรณรงค์ทางวัฒนธรรมและสร้างค่านิยมทางสังคมที่ปรากฏในบทเพลงในแต่ละช่วง เป็นดังนี้

- ช่วงหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง (พ.ศ. 2475 - พ.ศ. 2482) หากนับจากจำนวนเพลงที่แต่งในช่วงนั้น 36 เพลงที่เน้นเรื่องชาติ มีประมาณ 11 เพลงที่พูดถึงค่านิยมทางสังคม เช่น การหมั่นทำความดี การทำงานอย่างขยันขันแข็งและให้ "...ไทยทุกคนร่วมรักชาติและศาสนา..."²⁷ ตลอดจนแสดงความจงรักภักดีโดยการรักษารัฐธรรมนูญและสิทธิเสรีที่ประชาชนได้รับมาเพื่อพัฒนาสยามประเทศให้เจริญก้าวหน้าต่อไปในอนาคต (ดูตาราง 1 ประกอบ)

- ช่วงก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 (พ.ศ. 2482 - พ.ศ. 2487) จากจำนวนเพลง 28 เพลง ที่แต่งเกี่ยวกับชาตินั้น มีประมาณ 23 เพลงที่เป็นการรณรงค์เรื่องการสร้างชาติและเสนอค่านิยมทางสังคมให้ประชาชนนำไปยึดถือปฏิบัติ เช่น การร่วมมือร่วมใจกันสร้างไทยด้วยการ "...ค้าขายทุกฝ่ายเร่งทำ ผลนาก็แก่บ้านเมือง.. ผู้ใดเชื่อว่าชาติที่สนใจงานการกลักรรรม ไร่นาเรือสวนควรรทำ อุตสาหกรรมบ้านเรา..."²⁸ เป็นต้น (ดูตาราง 2 ประกอบ)

25 เพลงสยามานุสสติ, คำร้อง โคลงพระราชินีพันธุรัชกาลที่ 6, ทานอง นารถถาวรบุตร, พ.ศ. 2479.

26 เพลงบ้านเกิดเมืองนอน, ไม่ทราบผู้ประพันธ์, พ.ศ. 2484.

27 เพลงรวมไทย, คำร้อง - ทานอง หลวงวิจิตรวาทการ, พ.ศ. 2482.

28 เพลงสร้างไทย, ไม่ทราบผู้ประพันธ์, เผยแพร่ พ.ศ. 2481 - พ.ศ. 2487.

- ช่วงหลังการรัฐประหาร พ.ศ. 2490 (พ.ศ. 2490 - พ.ศ. 2500) จากจำนวนเพลง 58 เพลง ส่วนใหญ่เป็นเพลงที่กล่าวถึงความรักชาติและการสามัคคีต่อชาติเป็นหลัก มีเพียง 8 เพลงที่กล่าวถึงวัฒนธรรมและค่านิยมทางสังคม โดยเสนอเรื่องบุญ - กรรม เรื่องศาสนา และการส่งเสริมให้ประชาชนหาความดีช่วยกันค้ำจุนสังคมเป็นหลัก (ดูตาราง 3 ประกอบ)

4. บทเพลงที่กล่าวถึง การเรียกร้องให้ประชาชนแสดงความจงรักภักดีต่อชาตินั้น เนื้อหาของบทเพลงจะสัมพันธ์กับการให้ความสำคัญต่อชาติ และการให้ความหมายต่อสถาบันชาติ เพื่อเป็นการชี้ให้เห็นถึงเหตุผลที่ว่าทำไมจึงต้องจงรักภักดีต่อชาติ และนำเสนอการแสดงออกหรือการปฏิบัติตนของพลเมืองในชาติอย่างไรจึงจะถือว่าเป็นการจงรักภักดีต่อประเทศชาติ มี 55 เพลงที่กล่าวถึงบทบาทและภาระหน้าที่ของประชาชนในชาติที่จะพึงกระทำ (ดูตาราง 1, 2, 3 ประกอบ) ได้แก่

- ในยามสงบไม่มีศึกสงครามหรือบทบาทภาระหน้าที่ของประชาชนโดยทั่วไปที่พึงกระทำได้ไม่ว่าจะมีศัตรูมารุกรานหรือไม่ จะเน้นการแสดงความจงรักภักดีต่อชาติโดยการร่วมมือร่วมใจกัน สามัคคีกันเพื่อความเป็นปึกแผ่นของชนในชาติ ในฐานะที่เกิดมาเป็นคนไทยด้วยกัน มีอยู่ประมาณ 23 เพลง ซึ่งจะเน้นความสามัคคีเพื่อต่อสู้ชนะศัตรู ดังคำกล่าวที่ว่า "...ไทยรวมกำลังตั้งมั่นจะสามารถป้องกันชนชั้นแข็ง ถึงแม้ว่าศัตรูผู้มีแรง มายุดแย้งก็จะมลายไป..."²⁹ และเป็นไปตามคำที่ว่า "...สามัคคีระหว่างไทยคงได้ผล ไทยทุกคนร่วมรักชาติและศาสนา เสมือนหนึ่งได้เกิดกำเนิดมาจากบิดามารดาคนเดียวกัน..."³⁰

- ในยามศึกสงคราม จะเน้นการแสดงความจงรักภักดีด้วยการร่วมมือกันต่อสู้ศัตรูที่จะเข้ามารุกรานประเทศและพร้อมที่จะยอมสละแม้ชีวิตเพื่อรักษาประเทศชาติเอาไว้ มีอยู่ประมาณ 27 เพลง ซึ่งส่วนใหญ่จะเน้นการต่อสู้ศัตรูจนยอมสละชีพ ดังคำที่ว่า "...แม้ผู้ใดไม่เกรงมาฆ่มเหงดูหมิ่น สู้จนเลือดหมดสิ้นไม่ทำให้ใครสลู่

²⁹ เพลงไทยรวมกำลัง, แม่ทราบผู้ประพันธ์, พ.ศ. 2490.

³⁰ เพลงรวมไทย, คำร้อง - ทานอง หลวงวิจิตรวาทการ, พ.ศ. 2482.

เกียรติศักดิ์นักรบไทยต้องให้โลกรู้ เป็นตายก็สู้ทุกลมหายใจ..."³¹ โดยนี่เหตุผลว่า "...ชีวิตร่างกายเราไม่เสียดาย ตายแล้วก็เผา ทุกสิ่งยอมพรากเว้นแต่ชาติของเรา ไม่ให้ใครเข้าเหยียบขี้เท้าเลย..."³²

5. การอธิบายถึงฐานะและความสำคัญของสถาบันพระมหากษัตริย์ที่ปรากฏในบทเพลง เป็นการกล่าวถึงบทบาทขององค์พระมหากษัตริย์บางพระองค์ในอดีที่มีบทบาทในการปกป้องประเทศชาติเอาไว้มากกว่าในฐานะที่เป็นบุคคลในสถาบันพระมหากษัตริย์ โดยเฉพาะให้ความสำคัญต่อบทบาทของสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี การกล่าวถึงองค์พระมหากษัตริย์ในอดีตที่ปรากฏในเพลงถือได้ว่าเป็นการกล่าวถึงในฐานะ เป็นวีรชน หรือ เป็นผู้นำที่ทำการปกป้องแผ่นดินไทยซึ่งเป็นการรองรับอุดมการณ์แบบชาตินิยม หรืออยู่ภายใต้ความสำคัญต่อสถาบันชาติมากกว่าสถาบันพระมหากษัตริย์ เช่น ดังคำกล่าวที่ว่า "...ครั้งโบราณแพ่พม่าเป็นข้าเขา พระนเรศวรทรงกู้ได้ ไล่ศัตรูไปให้พ้นแผ่นดินไทย ศรีอยุธยาไม่สิ้นคนดี..."³³ หรือ "...อยุธยาอับปาง ผู้คนล้มตาย ถูกทำลายทุกทาง เจ้าตากมากู้ เชิดชูชาติไว้ ...ปราบก๊กน้อยใหญ่ ขับไล่ศัตรู เกียรติไทยเชิดชู เพราะเจ้ากรุงธนบุรี..."³⁴ (ดูตาราง 1 ประกอบ)

- ในช่วงสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 (พ.ศ. 2482 - พ.ศ. 2487) เป็นการสร้างความคิดเรื่องชาตินิยม และเน้นการเชื่อผู้นำคือ จอมพล ป. พิบูลสงคราม ซึ่งเป็นนายกรัฐมนตรีอยู่ในขณะนั้น เป็นศูนย์รวมในการยึดถือของประชาชน

³¹ เพลงทหารของชาติ, คำร้อง ไม่ทราบผู้ประพันธ์, ทำนอง พระเจนดุริยางค์, พ.ศ. 2479.

³² เพลงรักชาติ, คำร้อง โคร่งพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 6, ทำนอง หลวงวิจิตรวาทการ, พ.ศ. 2481.

³³ เพลงกรุงศรีอยุธยา, คำร้อง - ทำนอง หลวงวิจิตรวาทการ, พ.ศ. 2480.

³⁴ เพลงกรุงธน, คำร้อง - ทำนอง หลวงวิจิตรวาทการ, พ.ศ. 2480.

มากกว่าสถาบันพระมหากษัตริย์

ในช่วงนี้ไม่มีการแต่ง เพลง เกี่ยวกับสถาบันพระ

มหากษัตริย์เลย³⁵ (ดูตาราง 2 ประกอบ)

- หลังการรัฐประหาร พ.ศ. 2480 จนถึงปี พ.ศ.

2500 หรือมี ๆ ก็มีการขึ้นครองราชย์สมบัติของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในรัชกาลที่ 9 เริ่มมีการแต่ง เพลง เกี่ยวกับสถาบันพระมหากษัตริย์ในวาระที่สำคัญอันได้แก่ ครบรอบวันประสูติ วันฉัตรมงคล และวันพระราชพิธีต่าง ๆ จากจำนวน 12 เพลงที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับสถาบันพระมหากษัตริย์ที่แต่งขึ้นในช่วง พ.ศ. 2475 - พ.ศ. 2482 เป็นเพลงที่แต่งขึ้นในช่วงนี้ประมาณ 8 เพลง ส่วนใหญ่เป็นการกล่าวถวายพระพร เนื่องในวาระของสถาบันพระมหากษัตริย์โดยเฉพาะมากกว่าจะมีการ เชื่อมโยงกับประเทศชาติหรือ การพัฒนาการสืบมาของชาติ และประชาชนชาวไทยแต่อย่างใด เช่น การกล่าวถวายพระพรว่า "...สรวมศรี สรวมเดชพระรัตนไตร บรรดาสถาพรหมพระเจริญเกษมศาสน์ เกลิมฉัตรเนบฏยังยืนนาน ทรงสรวุญนิรันดรเทอญ..."³⁶ การแสดงความชื่นชมต่อราชสกุลในสถาบันว่า "...ไทยอาทรเหมือนพรหม เสกพรวัฒนา สุกดาเหนือล้ำฟ้าใส สิริธรทุกกาลสุขุมาลละไม ชาติไทยขึ้นถกทัย ไซโย..."³⁷ (ดูตาราง 3 ประกอบ)

กล่าวโดยสรุปแล้วลักษณะ เนื้อหาของอุดมการณ์ที่ปรากฏในบทเพลงช่วง พ.ศ. 2475 - พ.ศ. 2500 นั้น จะเน้นความคิดแบบชาตินิยมโดยอาศัยสัญลักษณ์รูปธรรมที่แสดงถึงความสำคัญต่อสถาบันชาติมาเป็นศูนย์รวมจิตใจของประชาชน และสร้างสัญลักษณ์รูปธรรมซึ่งจะ เชื่อมโยงความจงรักภักดีต่อชาติให้เกิดขึ้นในหมู่ประชาชน เช่น ประวัติศาสตร์ชาติไทย การต่อสู้ของบรรพบุรุษ ยกย่องและความเก่งกล้าของผู้นำในอดีต โดยเฉพาะในเรื่องความกล้าหาญ ความสามัคคี และการยอมเสียสละ เลือดเนื้อและชีวิตเพื่อบ้านเมือง เป็นต้น และอุดมการณ์ชาตินิยมที่ถูกเสนอผ่านบทเพลงของทางราชการตลอดช่วง

³⁵ ในช่วงนี้มีการประพันธ์ เพลงสดุดีพิบูลสงครามขึ้นเพื่อเชิดชูจอมพล ป. พิบูลสงคราม และเปิดเผยแพร่ยังโรงภาพยนตร์ก่อนภาพยนตร์ฉาย โดยผู้ประพันธ์คำร้องคือ ขุนวิจิตรมาตรา หรือกาญจนาคพันธ์.

³⁶ เพลง เกลิมพระ เกียรติในหลวง, ไม่ทราบผู้ประพันธ์, เผยแพร่ในช่วง พ.ศ. 2490 - พ.ศ. 2495.

³⁷ เพลง สิริธร, ไม่ทราบผู้ประพันธ์, พ.ศ. 2498.

พ.ศ. 2475 - พ.ศ. 2501 นั้น ส่วนใหญ่เป็นอุดมการณ์ชาตินิยมที่เป็นเรื่อง เอกภาพ หรือ ความรักชาติในยามที่บ้านเมืองมีศึกสงคราม หรือมีความไม่สงบในประเทศ เพื่อสร้าง ความสามัคคีในหมู่ประชาชน เพื่อต่อสู้ศัตรูมากกว่าความคิดชาตินิยมที่กล่าวถึง การพัฒนาประเทศใน ยามที่บ้านเมืองสงบสุข หรือปราศจากสงคราม แม้กระทั่งในยุคแห่งการสร้างชาติก็ตาม หรืออาจจะกล่าวง่าย ๆ ว่าเป็นความรักชาติบนพื้นฐานที่มีศัตรูร่วมจึง เกิดสามัคคี เพื่อ ร่วมกันต่อสู้ศัตรูเป็นสำคัญ

5.2 อุดมการณ์และสัญลักษณ์รูปธรรมที่ปรากฏในบทเพลงช่วง พ.ศ. 2501 - พ.ศ. 2530

ช่วงระยะเวลา 30 ปี (พ.ศ. 2501 - พ.ศ. 2530) อาจจะได้ว่าเป็นช่วงที่มีการให้ความสำคัญต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ในฐานะที่เป็นสัญลักษณ์รูปธรรมที่ชัดเจนที่สุดที่ประชาชนจะพึงยึดถือได้ โดยเฉพาะ เมื่อเปรียบเทียบกับสถาบันชาติและสถาบันศาสนา บทบาท ฐานะ และความสำคัญของสถาบันพระมหากษัตริย์ต่อการดำรงอยู่ของประเทศชาติและความผาสุกของพสกนิกร เป็นสิ่งที่ได้รับการปลูกฝังและเผยแพร่ต่อประชาชน รวมไปถึงบทบาทของกองทัพและผู้นำทางทหารในการปกป้องประเทศชาติ เชิดชูพระศาสนาและพิทักษ์ราชบัลลังก์ ดังนั้นบทบาทของประชาชนที่พึงกระทำก็คือ จงรักภักดีต่อชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์เป็นสำคัญ

ในการพิจารณาแนวคิดหรืออุดมการณ์ที่ปรากฏในบทเพลงดังกล่าว พิจารณาจากการอธิบายหรือการให้คำความหมายต่อสถาบันทางสังคมต่าง ๆ เช่น การอธิบายสถาบันชาติ การแสดงความจงรักภักดีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ รวมทั้งบทบาทของประชาชน ทหาร และกลุ่มพลังต่าง ๆ ที่จะพึงมีต่อสถาบันเหล่านั้น ซึ่งสามารถแยกตามช่วงระยะเวลาได้ดังนี้

5.2.1 ยุคเผด็จการทหาร (พ.ศ. 2501 - พ.ศ. 2516)

การขึ้นมาบริหารประเทศของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ และคณะ ภายใต้อธิบายถึงความชอบธรรมในการกระทำการว่าเป็นไปเพื่อพิทักษ์สถาบันพระมหากษัตริย์ให้คงอยู่ต่อไปไม่ให้ถูกทำลายด้วยภัยคอมมิวนิสต์ และให้ความสำคัญต่อสถาบันพระมหากษัตริย์เพิ่มขึ้นเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะ เมื่อเปรียบเทียบกับช่วงก่อน พ.ศ. 2500 มีการกล่าวถึงฐานะและความสำคัญของสถาบันพระมหากษัตริย์ต่อประเทศชาติว่าเป็นความสัมพันธ์ที่ไม่สามารถแยกออกจากกันได้มาตั้งแต่ในประวัติศาสตร์จนถึงทุกวันนี้ และถือว่า สถาบันพระ

มหากษัตริย์เป็นสัญลักษณ์ของชาติ ที่ประชาชนต้องเทิดทูน จงรักภักดี และไม่ให้ผู้หนึ่งผู้ใดมาละเมิดต่อพระองค์

กระบวนการณ์ของการทำให้สถาบันพระมหากษัตริย์ได้กลายเป็นสัญลักษณ์ของอุดมการณ์ทางการเมืองนั้น มีตั้งแต่การเปลี่ยนความหมายของธงไตรรงค์จากเดิมที่สีแดง หมายถึง เลือดเนื้อของชาวไทย สีขาว หมายถึง ศาสนา และสีน้ำเงิน คือ สีประจำชาติไทยมาเป็น "...ไตรรงค์ธงไทย ปลิวไสยสวยงามสง่า สีแดงคือชาติ สีขาวศาสนา น้ำเงิน" หมายความว่า พระมหากษัตริย์ไทย..."³⁸ ตลอดจนมีการเปลี่ยนวันชาติจากวันที่ 24 มิถุนายน เป็นวันที่ 5 ธันวาคม และร้องที่พระราชพิธีถือน้ำพิพัฒน์สัตยาอีกครั้ง หลังจากเลิกไปเมื่อมีการเปลี่ยนแปลงการปกครอง 2475 และมีการนำเพลงพระราชนิพนธ์ที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ได้ทรงพระราชนิพนธ์ไว้มาเปิดเผยแพร่ทางสถานีวิทยุกระจายเสียง ทั้งที่เป็นเพลงที่แต่งให้กับสถาบันการศึกษาและเหล่าทัพต่าง ๆ ตลอดจนเพลงพระราชนิพนธ์อื่น ๆ ที่ได้ทรงพระราชนิพนธ์ร่วมกับ ม.จ.จักรพันธ์เพ็ญศิริ จักรพันธ์ฯ เช่น ทางสถานีวิทยุ อส.

นอกจากนั้นในช่วงก่อน 14 ตุลาคม 2516 (พ.ศ. 2510 - พ.ศ. 2516) ยังเป็นการสร้างอุดมการณ์ในลักษณะของการปลุกฝังแนวคิดหรือทัศนคติทางการเมืองให้ ประชาชนจงรักภักดีต่อประเทศชาติและสถาบันกษัตริย์ โดยมีการกล่าวถึงก๊วยคอมมิวนิสต์ แต่เป็นการต่อสู้กับคอมมิวนิสต์ที่มาจากนอกประเทศ (ได้รับอิทธิพลจากความหวาดกลัวภัยคอมมิวนิสต์ของสหรัฐอเมริกาและเกรงว่าคอมมิวนิสต์ในจีนและอินโดจีนขยายอิทธิพลเผยแพร่แนวความคิดเข้ามาในประเทศไทย) มีการให้ความสำคัญต่อกองทัพบกในการต่อสู้กับก๊วยคอมมิวนิสต์และบทบาทในการปกป้องประเทศชาติเป็นอย่างมาก เช่น การขยายหน่วยงานจัดตั้งกรมกอง และเผยแพร่ภารกิจของทหารในด้านต่าง ๆ ต่อประชาชนโดยเฉพาะการป้องกันประเทศ เพื่อสร้างความยอมรับของประชาชน เช่น การแต่งเพลงประจำสถาบันทางทหาร และเหล่าทัพต่าง ๆ การใช้สื่อวิทยุกระจายเสียงเครือข่ายทหารส่งกระจายเสียงออกอากาศและการตั้งหน่วยปฏิบัติการจิตวิทยาเคลื่อนที่ลงไปหาประชาชน

³⁸ เพลงไตรรงค์ ไทย, ไม่ทราบผู้ประพันธ์, พ.ศ. 2506.

การใช้บทเพลง เป็นสื่อในการ เผยแพร่อุดมการณ์ของรัฐในช่วงระยะ
10 ปีนี้ เนื่องจากในช่วงนี้มีการขยายเหล่าทัพและการตั้งกองกำลังต่าง ๆ ขึ้นมาเพื่อ
ร่วมกันปกป้องประเทศและเผยแพร่อุดมการณ์เป็นจำนวนมาก และได้มีการแต่งเพลงให้กับ
เหล่าทัพและกองกำลังดังกล่าว เพื่อนำไปเผยแพร่ซ้ำร้องกัน เช่น เพลงที่แต่งให้กับลูกเสือ
ชาวบ้าน เป็นต้น ดังนั้นการพิจารณาเนื้อหาของบทเพลงที่แต่งในช่วงนี้จึงมีทั้ง เป็นบทเพลงที่
แต่งให้กับประชาชน บทเพลงที่แต่งให้กับเหล่าทหารในกองทัพและบทเพลงที่แต่งให้กับลูก
เสือชาวบ้าน โดยเนื้อหาของบทเพลงดังกล่าวจะประกอบไปด้วย

1) แนวคิดเรื่องอุดมการณ์ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์

- ต่อสถาบันชาติ จะเป็นการให้ความสำคัญของการมีชาติอยู่
และประวัติศาสตร์ความเป็นมาของชาติไทย รวมทั้งความสำคัญของการรักษาเอกราชของ
ชาติไทย โดยที่การให้ความสำคัญต่อชาติในเชิงประเทศ เขตแดนและแผ่นดินที่อยู่อาศัย
จะเป็นการให้ความสำคัญในฐานะที่ว่า "...แผ่นดินไทยเป็นสายใจเผ่าไทยทุกคน..."³⁹
เราต้องร่วมกันรักษาเขตแดนนี้ไว้เพราะ "สุดดินคือถิ่นนี้ เขตคามไปสุดแนว เรากอยไป
ไม่ได้อีกแล้ว ผืนดินสิ้นแนวทะเลกว้างใหญ่..."⁴⁰ (แนวคิดเชิงประวัติศาสตร์ชาตินิยมที่ว่า
ถิ่นเดิมของไทยอยู่แถบภูเขาอัลไต ภายหลังถูกจีนรุกรานต้องอพยพลงมาทางใต้จนมาพบ
แหลมทองแห่งนี้ยังคงได้รับการปลูกฝัง แม้ระยะหลังจะเริ่มมีการค้านแนวคิดประวัติศาสตร์
ชาตินิยมแบบนี้แล้วก็ตาม)

- ต่อสถาบันศาสนา เนื่องจากพลเมืองในประเทศไทยมีการ
นับถือศาสนาต่าง ๆ กัน ประเด็นเรื่องศาสนาประจำชาติจึงไม่ถูกเน้นมากเมื่อเปรียบเทียบ
การเน้นเรื่องความสามัคคีของผู้ที่อยู่ใต้ร่มธงไตรรงค์

- ต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ นอกจากกล่าวถึง ความสำคัญของ
สถาบันพระมหากษัตริย์ บุญญาบารมี แล้วในบทเพลงยังมีการกล่าวถึงบทบาทของประชาชน

³⁹ เพลงเจ้าพระยาสายเดี่ยวกัน, คำร้อง - ไม่ทราบผู้ประพันธ์, ทำนอง -
นารถ กาวรบุตร พ.ศ. 2503.

⁴⁰ เพลงสุดแผ่นดิน, คำร้อง - ทำนอง ส.อ.บุญเลิศ สารานิชคุณ, พ.ศ.

านการแสดงความจงรักภักดีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ หรือพร้อมที่จะพลีชีพเพื่อพิทักษ์
ราชบัลลังก์ ตลอดจนถวายพระพรให้ทรงพระเจริญยิ่งยืนนานซึ่งการแต่ง เพลง เพื่อถวาย
ความจงรักภักดีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์นั้น ได้เริ่มมีมาตั้งแต่ พ.ศ. 2501 เป็นต้นมา

2) บทบาทและความสำคัญของกองทัพและผู้นำทางทหารในการ
ปกป้องสถาบันทางอุดมการณ์

- เพลงที่แต่งถึงบทบาทของกองทัพเรือ เหล่าทหารหาญในพิทักษ์
ปกป้องซึ่งถือเป็นภาระกิจของกองทัพ บทเพลง เหล่านี้ส่วนใหญ่เป็นเพลงประจำสถาบัน
หรือแต่งให้กับหน่วยทางทหารหรือกรมกองกำลังต่าง ๆ เช่น มาร์ชสามัคคีสี่เหล่าไทย
(ทหารบก ทหารเรือ ทหารอากาศ และตำรวจ), มาร์ชพล 1 (กองพลที่ 1 ทหารบก),
มาร์ชสารวัตรทหาร (สท. ทหารบก), ศูนย์สงครามพิเศษ, นักจมหทหารเรือ, ผู้ครองฟ้า
(ทหารอากาศ) ฯลฯ เพลงต่าง ๆ เหล่านี้ส่วนใหญ่จะแต่งขึ้นในช่วง พ.ศ. 2501 -
2516 ซึ่งมีการขยายหน่วยกำลังทางทหารเป็นจำนวนมาก

- เพลงที่แต่งถึงกองทัพในการพิทักษ์ปกป้องราชบัลลังก์เริ่มแรก
ส่วนใหญ่เป็นเพลงประจำของทหารมหาดเล็กรักษาพระองค์ หรือหน่วยทหารเสด็จราชินีมาก
กว่า ซึ่งเนื้อหาจะเน้นในเรื่องความจงรักภักดีเป็นสำคัญ แต่ในช่วง พ.ศ. 2512 -
พ.ศ. 2514 มีการแต่งเพลงสดุดีทหารในการต่อสู้ศัตรูและปกป้องประเทศชาติ ตลอดจน
การพิทักษ์ราชบัลลังก์โดยบทเพลง เหล่านี้ประพันธ์โดยข้าราชการที่กัลลสถาบันพระมหา-
กษัตริย์ และบทเพลงได้รับพระราชเสาวนีย์ให้ประพันธ์เพลงดังกล่าวมีเนื้อหาในเรื่อง
การต่อสู้ศัตรูของทหารหาญในสมรภูมิ เพราะ "...มียิวให้ธงชาติใด ปลิวไสวบนทัพ
ฐาน แม้ร่างจะแหลกราญ แต่ไตรรงค์คงยั่งยืน..."⁴¹ และสภาพที่ต้องเผชิญก็คือ
"...อยู่กลางเขาลำเนาป่า ตระเวชายแดนเหมือนดังพรานล่องพงา ต้องนานกลางคืน
ต้องกินลิ้นอาหารมีานป่า สูดหรรมาเพียงใดเธอไม่ท้อเลย..."⁴²

การเสนอแนวคิดเรื่องอุดมการณ์ชาติ ศาสน์ กษัตริย์นั้น นอกจาก
เผยแพร่ในบทเพลงที่แต่งให้กับประชาชนและทหารในกองทัพแล้ว ยังมีการแต่ง เพื่อเผยแพร่

41 เพลงแต่งทหารหาญในสมรภูมิ, พ.ศ. 2514 - 2515.

42 เพลงตำรวจตระเวชายแดน, พ.ศ. 2514 - 2515.

ต่อกลุ่มลูกเสือชาวบ้านตั้งแต่หลังจากที่มีการจัดตั้งใหม่ ๆ ก่อนอยู่ในพระบรมราชูปถัมภ์
 เสียด้วยซ้ำ เนื้อหาของบทเพลงลูกเสือชาวบ้านนั้น จะให้ความสำคัญต่อความจงรักภักดีต่อ
 ชาดี ศาสนา พระมหากษัตริย์ ดังกล่าวที่ว่า "...รักภักดีศรัทธา ชาดีศาสนาราชา
 สำคัญ อีกกฏนี้ไม่ลืมกับทุกครา..."⁴³ และด้วยฐานะที่เป็น "...คจรม้าเพื่อร่วมาทร
 ของปวงประชา..."⁴⁴ สถาบันพระมหากษัตริย์จึงได้รับพิทักษ์จากกลุ่มพลังมวลชน
 ภายใต้วาระแสดงความจงรักภักดี และประเด็นเรื่องการ "จวบจ้วง" จึงกลายเป็นประเด็นที่
 ศักดิ์สิทธิ์ในการจัดการกับบุคคลที่มาล่วงละเมิด (โดยเฉพาะ เมื่อเปรียบเทียบกับช่วงก่อน
 พ.ศ. 2500 ซึ่งอนุญาตให้มีการฟ้องร้องบุคคลในสถาบันพระมหากษัตริย์ได้หากมีการ
 กระทำผิดต่อประเทศชาติและรัฐธรรมนูญ)

กล่าวโดยสรุป เนื้อหาของบทเพลงของทางราชการที่แต่งขึ้นและ
 เผยแพร่ต่อประชาชนตลอดช่วง พ.ศ. 2501 - พ.ศ. 2516 ได้มีการดึงเอาสถาบันพระ
 มหากษัตริย์มาเป็นประเด็นในการสร้างอุดมการณ์ทางสังคม สร้างสัญลักษณ์ให้ประชาชนยึด
 ถือเป็นศูนย์รวมทางความรู้สึกของคนในสังคม แต่การเชื่อมโยงระหว่างสถาบัน
 พระมหากษัตริย์กับประเทศชาติและวิถีชีวิตประชาชนยังไม่ปรากฏมากกว่าที่คน (ส่วนใหญ่
 เป็นการกล่าวถึงในเชิงบุญญาบารมี) โดยเฉพาะ เมื่อเปรียบเทียบกับในช่วง พ.ศ.
 2516 - พ.ศ. 2519

ศูนย์วิทยทรัพยากร
 จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

43 เพลงบารมีปกเกล้า, นักรบผู้ประพันธ์, พ.ศ. 2504.

44 เพลงสดุดีมหาราชา, คำร้อง - ชาลี อินทรวิจิตร, ทำนอง - สมาน
 กาญจนผลิน, พ.ศ. 2509.

5.2.2 ยุคการต่อสู้ทางอุดมการณ์ (พ.ศ. 2516 - พ.ศ. 2519)

เนื่องจากในช่วงนี้มีความขัดแย้งทางอุดมการณ์เกิดขึ้นในสังคมไทย โดยเฉพาะกับเผยแพร่แนวคิดของกลุ่มที่ไม่ยอมรับอุดมการณ์ของรัฐ มีการวิพากษ์วิจารณ์ไม่ยอมรับสภาพของความสัมพันธ์ทางสังคมที่เป็นอยู่ จนกระทั่งถึงระดับที่มีการเสนอรูปลักษณะใหม่ ๆ ของสังคม เมื่อมีการเผยแพร่อุดมการณ์ฝ่ายค้านขึ้นมาทำให้อุดมการณ์หลักที่ท่ามกลางที่ค้ำจุนรัฐอยู่ขณะนั้น หรือมีทัศนะที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงระบอบการเมืองที่ดำรงอยู่ในขณะนั้น ทำให้เกิดการปะทะกันทางอุดมการณ์ โดยทางฝ่ายรัฐเองก็เกิดความไม่ไว้วางใจและมองว่าเป็นการบ่อนทำลายความมั่นคงของชาติ ก่อให้เกิดความแตกแยก ความเกลียดชังขึ้นมาในหมู่คนไทย เจตนาที่จะทำลายชาติไทยให้ล่มสลายไป มีการใช้สื่อต่าง ๆ เผยแพร่อุดมการณ์ของรัฐให้ประชาชนยึดถือไว้อย่างมั่นคง และสัญลักษณ์ทางอุดมการณ์สถาบันหนึ่ง อันได้แก่ สถาบันพระมหากษัตริย์ ก็ได้มีบทบาทสูงสุดในประวัติศาสตร์ นับตั้งแต่หลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 เป็นต้นมา

ในยุคนี้สถาบันพระมหากษัตริย์ได้กลายเป็นสถาบันที่สำคัญที่สุด เมื่อเปรียบเทียบกับสถาบันชาติที่ได้เคยมีการให้ความสำคัญ ซึ่งเหตุผลหนึ่งอาจเป็นเพราะคำอธิบายต่อความสำคัญของสถาบันชาติแบบเดิมไม่สามารถนำมาอธิบายได้อย่างมีพลัง เพียงพอในช่วงที่มีปัญหา การอธิบายอุดมการณ์ชาติแบบเดิมถูกตั้งคำถามขึ้นมาเรื่อยๆ ขณะที่ไม่มีปัญหานี้เกิดขึ้นกับสถาบันพระมหากษัตริย์ บทบาทของสถาบันพระมหากษัตริย์ในช่วงนี้ได้รับการยกย่องเทิดทูนเป็นอย่างมาก โดยเริ่มจากการเป็นศูนย์รวมจิตใจชาวไทยทั้งชาติ และได้กลายเป็นสถาบันสูงสุดที่ผู้ใดจะล่วงละเมิดมิได้ ตั้งแต่หลัง พ.ศ. 2519 มาจนถึงปัจจุบัน เนื้อหาของบทเพลงในช่วงนี้ที่เสนอต่อประชาชนจะเน้นในเรื่อง ความจงรักภักดีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ ได้แก่ การเทิดทูน ยกย่องเกียรติภูมิ และบารมีของสถาบันพระมหากษัตริย์ให้คงอยู่คู่ประเทศชาติและประชาชนไทย การปกป้องไม่ยอมให้ผู้อื่นรังแกผู้ใด หรือกลุ่มบุคคลใดมาล่วงละเมิดหรือลั่นคลอนสถาบันพระมหากษัตริย์ ตลอดจนเสริมสร้างพระเกียรติภูมิ แล้วให้ประชาชนไทยมีความภาคภูมิใจในสถาบันอันศักดิ์สิทธิ์แห่งนี้ โดยเน้นการอธิบายรวมกันไปด้วย "...ชีพแม้วายถึงตายยอมพลีให้ เพื่อรักษาแผ่นดินไทย ๑๖ ทรงคงไว้ชั่ววันจิรันดร มิ่งขวัญคือ ชาติ ศาสน์ พระมุกไทย แห่ลงใจรวมกันไม่แปรผัน

พวกมันศัตรูผู้เฝ้ายามเหยียดหยัน บึงก้นฟ้าคันทันห่มลาย..."⁴⁵ และจากการที่พวก
เราชาวไทย "...ได้อาศัยโพธิ์ทองแผ่นดินของราชันย์..."⁴⁶ ดังนั้นหากว่า "...ถ้าสิ้น
ชาติ ลิ่นแผ่นดิน ลิ่นกษัตริย์ เห็นสุดจะยืมหยดอยู่ได้ จะเป็นตายร้ายดีก็เป็นไป ขอป้อง
กันเอาไว้จนสุดฤทธิ์..."⁴⁷

บทบาทของสื่อในช่วงนี้โดยเฉพาะ เพลงปลุกใจที่รักชาติ รักสถาบัน
พระมหากษัตริย์มีอยู่สูงมาก เช่น การตั้งชมรมวิหุเสรี รณรงค์เผยแพร่ความรักชาติ
รักพระเจ้าแผ่นดิน ต่อสู้กับผู้ไม่หวังดีต่อประเทศชาติ ต่อกลุ่มที่ถูกกล่าวหาว่า "หนักแผ่นดิน"
และกำหนดภาระกิจที่จะต้อง "พิทักษ์ไทย" านักกับกลุ่มผู้รับฟังไปปฏิบัติการ จนนำมาสู่
ปฏิบัติการฆาตกรรมหมู่ เมื่อวันที่ 6 ตุลาคม พ.ศ. 2519 ภายใต้วามรู้สึกว่าเป็นภาระกิจ
อันชอบธรรมที่จะจัดการกับผู้ที่มาแย่งชิงดวงใจของคนไทยทั้งชาติ

5.2.3 ยุคเทิดทูนชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ (พ.ศ. 2520 - พ.ศ. 2530)

หลังเหตุการณ์ 6 ตุลาคม พ.ศ. 2519 มีการขยายการเผยแพร่อุดม
การณ์สถาบันพระมหากษัตริย์ลงไปยังประชาชนเป็นอย่างมาก โดยผ่านกระบวนการต่าง ๆ
ที่ลงไปยังประชาชน เช่น สื่อวิทยุกระจายเสียง การฝึกอบรมเข้าค่ายต่าง ๆ และสื่อ
โทรทัศน์ที่แพร่หลายอยู่ในหมู่ประชาชน โดยยังคงเน้นแนวคิดเรื่องสถาบันหลักของชาติ อัน
ได้แก่ สถาบันชาติ สถาบันศาสนา และสถาบันพระมหากษัตริย์เป็นสำคัญ โดยเฉพาะ
สถาบันพระมหากษัตริย์จะได้รับการตอกย้ำเป็นพิเศษในเรื่องความจงรักภักดี

ตลอดช่วงระยะเวลา 10 ปีนี้ การปลุกฝังอุดมการณ์ที่เกิดขึ้นในหมู่
ประชาชนนั้นจะให้ความสำคัญต่อประเด็นเหล่านี้

- ความเป็นเอกลักษณ์ไทย การมีประเพณีและวัฒนธรรมที่งดงามนั้น
จะเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับประวัติศาสตร์ชาติไทยที่พัฒนามาเป็นระยะเวลายาวนาน

45 เพลงไทยเพื่อไทย, ไม้ทราบบัณฑิต, พ.ศ. 2519.

46 เพลงหนักแผ่นดิน, เผยแพร่ในช่วง พ.ศ. 2516 - พ.ศ. 2519.

47 เพลงทหารเลื่อนเรศวร, พ.ศ. 2518.

- ความเชื่อทางศาสนาในเรื่อง เวรกรรม การทำความดี มีความกตัญญู ซื่อสัตย์ ซึ่งส่วนเหล่านี้จะ เน้นที่เด็กหรือผู้ที่เป็นเยาวชนของชาติ
- การให้ความสำคัญต่อบุญบาปกรรม โดยเฉพาะบุญบาปกรรมของสถาบันพระมหากษัตริย์ที่ทรงมีมานั้น มีผลต่อความรู้สึกของประชาชน

ต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ จากจำนวนเพลงที่แต่ง เพื่อเผยแพร่แก่ประชาชนตลอดระยะเวลาที่ผ่านมา ส่วนใหญ่เป็นเพลงที่กล่าวถึงความสำคัญของสถาบันพระมหากษัตริย์เป็นหลัก (โดยที่ยังไม่รวมการแสดงออกซึ่งความจงรักภักดีของประชาชนที่จะพึงมีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์ โดยการอธิบายถึงความสำคัญของสถาบันพระมหากษัตริย์นี้จะให้ความสำคัญต่อความจำเป็นของสถาบันพระมหากษัตริย์ที่จะต้องคงอยู่คู่ชาติไทยหรือบทบาทที่กระทำต่อประเทศชาติและอาณาจักรราชฎร โดยเฉพาะบทบาทที่ได้กระทำต่อพลสกนิกรในฐานะ "ธรรมราชา"

ส่วนบทบาทของประชาชนที่ปรากฏในบทเพลงของทางราชการจะให้ความสำคัญต่อการแสดงความจงรักภักดีต่อชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ไทยยืนยอนอยู่บนพื้นฐานที่ว่า "...เรานั้นเกิดมาแล้วชาติหนึ่ง ควรคำนึงถึงชาติศาสนา ไม่ยอมมาที่เสียที่ที่เกิดมาในหมู่ประชาชนชาวไทย..." แม้ชาติย่อยยับ अबจน บุคคลจะสุขอยู่อย่างไร..."⁴⁸ โดยเฉพาะการถวายความจงรักภักดีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์นั้น เป็นการจงรักภักดีในฐานะเป็นสถาบัน "ศักดิ์สิทธิ์" ที่ไม่อนุญาตให้ผู้หนึ่งผู้ใดละเมิดซึ่งฐานะดังกล่าวนี้เกิดมาจากความซาบซึ้งในพระมหากรุณาธิคุณ ที่ได้ทรงกระทำต่อพลสกนิกร เป็นความเคารพยำเกรงเทิดทูนต่อสิ่งซึ่งสูงค่า และเชิดชูในฐานะ "มหาราช ที่ปกครองแผ่นดินสยามมาให้อยู่เย็นเป็นสุขมาโดยตลอด" ดังกล่าวที่ว่า "...พระภัทรามหาราช พระสุทธิชาติบุญญาศัยทรงปกป้องทรงครองไทย ด้วยพระคุณพระการุญธรรม..."⁴⁹ แม้กระทั่งเพลงที่นำมาเปิดเผยแพร่ซ้ำ และได้รับความนิยมเป็นอย่างยิ่งในปัจจุบัน (ทั้งองค์กรของรัฐ และเอกชน) ก็กล่าวถึงในฐานะเป็น "มหาราช" เช่น เพลงสดุดีมหาราชที่กล่าวเทิดทูนสถาบัน

48 เพลงไว้รัก - ไว้ผล, พ.ศ. 2522.

49 เพลงภัทรามหาราช, มีการนำมาเผยแพร่ซ้ำจนถึงปัจจุบัน

พระมหากษัตริย์ว่า "...อ้างอิงพระสยามบรมราชันย์ไว้แล้ว เปลี่ยนบุญญาสมสง่าบารมี
พองข้าพระพุทธเจ้าโน้มเกล้าโน้มอัญชลี สดุดีมหาราชา สดุดีมหาราชา⁵⁰

5.2.4 สรุป : อุดมการณ์และสัญลักษณ์รูปธรรมที่ปรากฏในบทเพลงช่วง พ.ศ.
2501 - 2530.

เมื่อพิจารณาจากบทเพลงที่เผยแพร่ให้พบว่ามีทั้งบทเพลงที่แต่งให้
ประชาชน ให้กองทัพ หรือเหล่าทหารหาญในกองทัพ และให้กับกลุ่มลูกเสือชาวบ้าน
แต่ลักษณะเนื้อหาโดยรวมจะ เน้นเรื่องความจงรักภักดีต่อสถาบันหลักทางอุดมการณ์ โดย
เฉพาะสถาบันชาติและสถาบันพระมหากษัตริย์ สัญลักษณ์หรือรูปธรรมที่ปรากฏในบทเพลงที่
กล่าวถึงการแสดงออกซึ่งความจงรักภักดี ซึ่งแยกเป็นรายละเอียดได้ดังนี้ (ดูตาราง 4,
5, 6, 7 ประกอบ)

- การให้ความสำคัญต่อชาติในเชิงประเทศ เขตแดนและแผ่นดินถิ่น
ที่อยู่อาศัยจะเป็นการให้ความสำคัญในฐานะที่ว่า แผ่นดินไทยเป็นสายใจเฝ้าไทยทุกคน
เราต้องร่วมกันรักษาเขตแดนนี้ไว้เพราะ "สุดดินคือถิ่นนี้ ชาติคามไปสุดแนว เรากอย
ไปมาได้อีกแล้ว แผ่นดินสิ้นแนวทะเลกว้างใหญ่..."⁵¹ และโดยเฉพาะในยามที่
"...ศัตรูแย่งยกอ่อกวางหวัง เห็นสับสน..."⁵² และหากว่า "...วันไหนไทยแยกแตก
สามัคคี วันนั้นแผ่นดินก็จะไม่มีชาติไทย..."⁵³ ดังนั้นชาวไทยเราจะต้องร่วมมือร่วมใจรัก
ชาอาณาจักรประเทศไทย สมดังคำกล่าวที่ว่า "...อนาคตจักต้องมีประเทศไทย ฝอยมาที่
ผู้ใดมาทำลาย..."⁵⁴

⁵¹ เพลงสุดแผ่นดิน, คำร้อง - ทานอง ส.อ.บุญเลิศ สารานิคคุณ, พ.ศ.

2514.

⁵² เพลงไทยอย่าเผลอ, ไม่ทราบผู้ประพันธ์, พ.ศ. 2519.

⁵³ เพลงชาติไทยที่รัก, ไม่ทราบผู้ประพันธ์, พ.ศ. 2516 - พ.ศ. 2519.

⁵⁴ เพลงเราสู้, คำร้อง - ทานอง พระราชินีพันธุพระบาทสมเด็จพระเจ้า
อยู่หัวในรัชกาลที่ 9, พ.ศ. 2518.

- การให้ความสำคัญต่อการมีชาติ ประวัติความเป็นมาและการปกป้องชาติไทย จะเห็นการให้ความสำคัญต่อประวัติศาสตร์ชาติไทยที่ว่า "...โบราณมา ชาติไทยแกร่ง เกรียงไกรกล้า ผ่านยามทุกเวลาไม่หวั่น พรุ่งนี้ยังอันตราย ผ่านความกล้าเดี่ยว ร้อนเย็นไม่หน่าย ร่วมกายเป็นชาติพลี"⁵⁵

บทบาทของประชาชนในการปกป้องสถาบันชาติ จากจำนวน 90 เพลงที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับบทบาทของประชาชน มีการระบุถึงบทบาทของประชาชนในการปกป้องประเทศ เขตแดน และความเป็นชาติไทย จำนวน 57 เพลง โดยในช่วงที่มีการแต่งเพลงประเภทดังกล่าวมากที่สุดคือ ในช่วง พ.ศ. 2516 - 2519 ซึ่งเป็นช่วงที่ประเทศไทยกำลังมีปัญหาเรื่องความขัดแย้งทางความคิดภายในชาติ และความชอบธรรมในการดำรงอยู่ของรัฐและสถาบันทางสังคม

ลักษณะเนื้อหาของบาง เพลงที่กล่าวถึง บทบาทของประชาชนในการแสดงความจงรักภักดีต่อประเทศชาตินั้น ส่วนใหญ่จะ เริ่มมาจากการให้ความสำคัญต่อการมีประเทศชาติเป็นของตนเอง และในฐานะที่เกิดมาที่รั้วธงไทย ประชาชนจึงควรแสดงความจงรักภักดีต่อชาติ และการแสดงความจงรักภักดีต่อประเทศชาตินั้นก็โดยการต่อสู้กับอริราชศัตรู แม้ชีวิตก็ยอมพลีให้แก่มาตุภูมิได้โดยเป็นไปตามความคิดที่ว่า

"...อันสยามคือบ้านเกิด เมืองนอน
 ดุจบิดามารดร เปรียบได้
 ยามสุขสโสมสร ทุกเมื่อ
 ยามศึกทุกข์ยากไร้ ปลาดวัน ภาตวร..."⁵⁶

- การให้ความสำคัญต่อบุญบาบารมี โดยเฉพาะบุญบาบารมีของสถาบันพระมหากษัตริย์ที่ทรงมีมานั้น มีผลต่อความรู้สึกของประชาชน ดังคำที่ว่า "...บุญของเราชาวไทยในชาตินี้ พระราชา ราชนีราศรีสม ทรงประกาศเกียรติไทยให้โลกชม พระบรมบารมีศรีเมืองไทย..."⁵⁷ ประกอบกับพระราชกรณียกิจต่าง ๆ ที่มีต่อพสกนิกร ทำให้บุญบาบารมีเหล่านั้นปกเกล้าเหล่าประชา ชนวิสุทธิชาวสยาม

56 เพลงดุจบิดามารดร, พ.ศ. 2518.

57 เพลงบารมีปกเกล้า, พ.ศ. 2508.

เนื้อหาของบทเพลงที่กล่าวถึงการแสดงความจงรักภักดีต่อสถาบันพระมหากษัตริย์นั้น จะกล่าวถึงความสำคัญและความจำเป็นของสถาบันพระมหากษัตริย์ที่มีต่อประเทศไทยว่า "...พระองค์คือสื่อแทนแผ่นดินไทย ชะงัดโลกทั้งหมดด้วยดวงม เป็นขวัญยามประสูติมาจาไทยประชา..."⁵⁸ ด้วยพระราชกรณียวัตรที่ทรงกระทำ เพื่อผลนักรทำให้ชาวไทยรักราชย์มั่งกัคดี รongบาท พร้อมทั้งจะถวายชีวิตเพื่อการปกป้องสถาบันจากทุกวิถีทาง "...หากแม่ศัตรู ผู้ใดพยายามเหยียดหยัน บ้องกันหัดฟันน้ำนมลาย..."⁵⁹ และด้วยฐานะที่เป็น "...ตุจรม้าพิธีรมาทรของปางประชา..."⁶⁰ สถาบันพระมหากษัตริย์จึงได้รับเทักษ์จากกลุ่มพลังมวลชน ภายใตักระแสดงความจงรักภักดีที่มีต่อสถาบันดังกล่าว

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

58 เพลงดุจบิดามารดร.

59 เพลงไทยเพื่อไทย. ามกราบผู้ประพันธ์, พ.ศ. 2519.

60 เพลงสดุดีมหาราชา.